



### **З КНИГИ «ВІД БРЕЖНЕВА ДО ЗЕЛЕНСЬКОГО: ДИЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТОЛОГА» (виданої за сприяння «Фонду Науманна за свободу»)**

*(Автор – проф. Олексій Гарань, науковий директор Фонду «Демократичні ініціативи», перший декан ф-ту суспільних наук та перший зав. катедри політології Могілянки)*

Коли наприкінці 2013 р. наче вже й дописував останні рядки книги, почався Євромайдан, а потім війна. І все довелося знову відкласти, аж до року 2020-го. **От і перша дилема для українських політологів: писати розлогі книжки чи займатися поточним політичним коментуванням та аналітикою.**

#### **Афганістан: студентські спогади і сьогодення**

Це сьогодні описують війну в Афганістані як збройний конфлікт США та НАТО із «Талібаном», забуваючи, що до 1978 р. це була нейтральна, спокійна країна, яка підтримувала добрі стосунки з СРСР, де працювало багато радянських радників, викладачів і геологів. Але спроба старців у кремлівських кабінетах поширити свою сферу впливу та «побудувати соціалізм» у цій відсталій країні призвели до війни, що триває й досі.



Працюючи над цією книгою, я вперше побачив червоні прапори і герб Демократичної Республіки Афганістан у 1978–1979 рр. і жахнувся – повна схожість із символами республік СРСР. І це в мусульманській, нейтральній країні! Щоправда, після введення радянських військ цю політику спробували пом'якшити, але й новий герб нагадував радянський і увінчувався червоною зіркою, яку прибрали лише 1987 р. Та було вже запізно.

#### **Як комуністи ставали націоналістами**

Колись Лавринович, заступник Чорновола в Русі (згодом міністр юстиції і учасник двох антиконституційних заколотів Януковича) твердив, що «ми всі з самого початку створення Руху були антикомуністами і незалежниками». Ні, не були. І не могли бути, тому що цей процес був поступовим. І Лавринович тоді теж був членом КПРС...

З крахом комунізму поступово переоцінювалося й те, чи можемо ми, українці, бути разом з Росією. Партія демократичного відродження України, створена колишніми членами «Демократичної платформи в КПУ» (серед них і перший голова Руху Мирослав Попович), допускала можливість конфедерації, у яку трансформується СРСР.

Горбачов де-факто готував соціал-демократизацію КППС. Було розроблено проєкт нового союзного договору, який розширював права республік. Але укласти його Верховна Рада (де комуністи становили більшість) у відповідь на одну з вимог студентської «Революції на граніті» «вважала передчасним».

Останні bastiони стереотипів про «дружбу народів» впали після 24 серпня, коли ельцинська (!) Росія: демократи – віцепрезидент РФ Руцької, мер Москви Попов – заговорили про перегляд кордонів ([Руцької навіть погрожував ядерною зброєю](#) – тож не за Путіна це почалося), якщо Україна почне процес відокремлення.

### **Люди є люди**

Деякі речі міфологізуються, а насправді люди змінювали свої погляди і не всі їхні дії можна було оцінити однозначно. Наприклад, легендарний дисидент Чорновіл часто ішов всупереч думці соратників. Він був дуже ефективний, коли йшлося про заклик «Карфаген має бути зруйновано». А от коли заходило про творення нових політичних структур, то Чорновіл не пішов до Української республіканської партії (створеною на базі Української Гельсінської спілки), звинувативши її ледь не в «більшовизмі», він навіть не захотів ввійти до керівництва щойно створеного Руху, але очолив його у 1992 р.

З іншого боку, як приклад еволюції поглядів, можна навести А. Матвієнка, який в 1990 р. був першим секретарем ЦК комсомолу України і виступав із гаслом «Соціалістична Вітчизна в небезпеці!», а згодом перетворився на націонал-демократа і у 2002 р. очолив УРП «Собор» (до якої до 2006 р. входив і Левко Лук'яненко).

Історія – не лінійна й не одновимірна. Табачник, що відзначився українофобством на посаді віцепрем'єра з гуманітарних питань у Януковича, раніше писав про необхідність реабілітації Петлюри, а [на посаді віцепрем'єра з гуманітарних питань за Кучми називав Голодомор «українським Голокостом»](#). Якщо не знати, хто автор тих промов, то видавалося що це говорить націонал-демократ чи навіть Ющенко. Та погляди Табачника змінювалися разом із політичною кон'юнктурою і владою, частиною якої він став сам.

### **Проти дискредитації політології**

Політологія в Україні значною мірою продовжує розвиватися відірвано від основних трендів світової політичної науки, за канонами звичайного історичного опису політичних подій або ж відособленого від реальності теоретизування. З іншого – під маркою «політологів» виступають політтехнологи або просто люди, які говорять про політику. Тому, на жаль, і в суспільстві, і в ЗМІ саме слово «політолог» знецінилось, стало синонімом до слова «болтолог». Зрештою, так само, як відбулося знецінення багатьох професій (психолог, журналіст тощо), наукових ступенів і звань (доктор наук, професор, академік).

Є межа між політологом, тим більше академічним, і політтехнологом. У академічного політолога можуть бути свої симпатії й антипатії, але він не може сказати на чорне – біле, на біле – чорне.

В усталених демократіях політтехнологи можуть працювати практично з будь-якими політиками, але вони не ставлять питання про існування країни чи втягнення її до союзу з іншою країною, в якому вона втратить свій суверенітет. А в Україні йдеться саме про це! «Всеїдність» деяких політтехнологів мене дивувала до 2014 р., а особливо після розстрілів на Майдані й початку російської агресії. Здебільшого працюють за грубі гроші, бувало, що й без ідеї: сьогодні з помаранчевим табором, завтра – з регіоналами, потім знову навпаки. Дехто працював зранку в Адміністрації Президента, а після 18:00 представляв себе в ЗМІ як «незалежний експерт» або представник «громадянського суспільства». Деякі навіть

публічно або в своїх резюме не соромляться зазначати, що створювали «темники» для Медведчука.

### **Коли рубати шаблею, а коли бути гнучким?**

Після фальсифікації другого туру 2004 р. загальні збори Могиланки ухвалили рішення про страйк. Я запитав Брюховецького: «Ви розумієте, що буде, якщо не виграємо, якщо Янукович стане президентом? Задають тоді Академію». Він відповів: «Настають часи, коли треба робити вибір». Це був критичний, екзистенційний момент, коли не могло бути «напівтонів» і треба або захистити свій вибір, або підняти руки і здатися.

25 листопада Вчена рада позбавила Кравчука звання почесного доктора. Дехто казав, що це некоректно. Але мали виходити з тодішньої ситуації – країну «гвалтували», а для підтвердження «перемоги» Януковича чесних соціологів [намагалися купити за мільйон доларів](#). Та Кравчук, який [представлявся «VIP-агітатором за Януковича»](#), вдавав, наче нічого загрозливого не відбувається.

Нема місця неоднозначності, коли тоталітаризм має бути названий злочином, агресор — агресором. Та при цьому в історії і політиці багато різних тонів. І серед націоналістів були злочинці, а серед комуністів — патріоти (як боротьбисти чи Хвильовий). Що ж до зворотної тенденції, правозахисник Євген Сверстюк колись казав, що «ставити пам'ятники вождям – то один із советських стереотипів», а тому давайте [«ставити пам'ятники не Бандері, а рядовому бандерівцеві»](#), простим хлопцям і дівчатам, що пішли в УПА.

Попри стереотипи про «розкол», після 2014 р. [мовні дискусії все менш і менш роз'єднують громадян](#). Говорити українською – відтепер престижно і модно. Але не варто казати простим людям, що російська – це «мова агресора». Та й після надання Православній церкві України Томосу нікуди не подінеться якась частина вірян, що залишатиметься під омофором Московського патріархату. І це не треба драматизувати.

### **Достукатися до міжнародної аудиторії**

Недостатньо надрукувати якісну книжку українською чи навіть англійською, замало участі у міжнародних конференціях чи аналітики англійською. Важливо друкуватися в академічних реєстрів *reviewed journals*, де присутність українських політологів критично низька. Ми вершимо безліч інших справ: волонтеримо, збираємо благодійні кошти, виступаємо в ЗМІ, ходимо на акції. А в росіян значно ширша база дописувачів, які продукують тексти англійською і входять у світову академічну спільноту, плюс українські автори, які роблять кар'єру на Заході, експлуатуючи тему боротьби з «українськими націоналістами».

Заходу часто до вподоби риторика про «діалог з Росією і ОРДЛО». Траплялися й трагіфарсові ситуації. Коли реанімувалися діячі, які розколювали країну, а потім виступали «за діалог». Але, як зазначав один із найдосвідченіших західних радянологів, професор Ратгерського університету Олександр Мотиль, [«дискусія єврея з Аушвіца і його ката – не ознака «об'єктивності»](#).

### **«Гібридна» війна Кремля і українські ЗМІ**

До сьогодні (!) [повторюється російська мантра](#) про «особливий статус» ВСЬОГО Донбасу хоча йдеться тільки про «окремі райони Донецької та Луганської областей», що становлять лише 1/3 Донбасу. І не «референдуми», як лунало в деяких українських ЗМІ, а псевдореферендуми. Годі казати про «ЛНР»/«ДНР», бо це теж російський наратив, «сепаратистів» (бо тоді це про внутрішній конфлікт) і навіть про «Російську Федерацію» – ну яка ж це «федерація»? «Росія, Кремль, Москва» – безліч заміників. Не Мінські «угоди», а всього лише «домовленості». Не «анексований», а «тимчасово окупований» Крим.

Дивитися інформканали з ранку до вечора не можна було навіть ДО коронавірусу: не довго й збожеволіти, бо тільки #зрада і #всьопропало. Це деморалізувало навіть підготовлених людей. Що казати про масову аудиторію.

Після Євромайдану одна з нерозв'язаних проблем полягала у тому, що не відбулося внутрішньої «люстрації», засудження у суспільстві, не спрацювала система внутрішніх стримувань у колег по політологічному цеху й редакторів ЗМІ. Це стосується навіть ТБ каналів, що позиціонують себе як патріотичні. Знову бачимо в етері «регіоналів», відповідальних за закони 16 січня – Лавриновича, Бойка, Мураєва, Мірошніченка, які повчають, як жити, цитуються [псевдосоціологічні](#) «Рога і копита» (з якими нещадно боролася директор «Демініціатив» Ірина Бекешкіна) та [приховані піарники](#) під маскою політологів.

Це – не свобода слова. Колись було заведено не подавати руки нищій людині в добродішному товаристві. Приклад такої принципової позиції лишив нам Євген Сверстюк. На один із телеестерів (ще за часів Януковича) завітав колишній націонал-демократ, який вже підтримував Януковича і паплюжив усе націонал-демократичне. Сверстюк заявив, що піде з такої передачі, і тоді редактори попросили цю одіозну людину покинути студію. Але звичай, на жаль, відбувається інакше.

Журналісти женуться за сенсаціями – вихоплюють неперевірену інформацію, хтось щось сказав на фейсбуці чи в телеграмі і пішло-поїхало. І всі автори – «герої»! Це ж не за режиму Путіна чи Януковича з їхньою цензурою працювати! З даних опитувань [вириваються](#) цифри (перекрученнями [займається і Офіс Президента](#)), малюються [неіснуючі](#) (!) дані, а ТБ канали перестають запрошувати, якщо критикуєш олігархів-власників або їхні проєкти.

### **Критикувати владу в умовах війни**

Постійна дилема українських політологів: критикувати владу за повільність реформ з одного боку, а з іншого – продемонструвати динаміку й порівняння з іншими пострадянськими країнами, щоб довести – Україна таки має європейську перспективу.

Ми, експерти, перебували в складній ситуації: як критикувати Порошенка і одночасно не нашкодити стабільності країни під час війни? Прикладом стало запровадження е-декларування посадовців як результат спільного тиску Заходу та громадських активістів. Але Порошенко не зміг опертися на енергію громадянського суспільства, а діяв у звичній українській політичній манері: пошуку компромісів, нерідко закулісних «договорняків».

Раніше я повсякчас наголошував: українські виборці показували, що здатні розібратися в політтехнологіях, і реклама, гроші, спортивні та шоу-зірки самі по собі не забезпечують перемоги. Інакше кажучи – технології можуть бути лише додатковим чинником. **Перемога Зеленського поламала мою тезу.**

**Експертна спільнота не ставить завдання апріорі критикувати Зеленського, навпаки, прагне підтримати й підштовхнути реформи.** Та за умов, коли Президенту не вистачає ані досвіду, ані знань – його агресивність та вразливість до критики вкрай небезпечні. Попри парафування [домовленості з «полномочними представителями ОРДЛО»](#), Єрмака не відправили у відставку. На Кримській платформі саме [«віце-президент» Єрмак \(а не президенти інших країн\) стояв по праву руку від Президента.](#)

Критикуючи ці дії, слід пам'ятати, що Росії вигідний слабкий український президент (незалежно від його прізвища) і силове протистояння в Кисві. Тож опозиції та громадянському суспільству треба пройти між Сциллою і Харибдою: розгойдування ситуації може бути небезпечним.